

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ПІДРОЗДІЛІВ СПЕЦІАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

У статті проаналізовано результати та особливості дослідження емоційної сфери військовослужбовців органів внутрішніх справ, місця та ролі синдрому «емоційного вигорання» у цій системі. Виявлено зв'язок емоційного вигорання з різними параметрами емоційної сфери військовослужбовців. Запропоновано графічну модель відображення зв'язків незалежних та залежних змінних.

Ключові слова: емоційне вигорання, деперсоналізація, редукція професійних обов'язків, психологічні особливості діяльності в підрозділах спеціального призначення, емоційний інтелект, емпатія.

Синдром «емоційного вигорання» перш за все вражає саме емоційну сферу особистості військовослужбовця. Розвивається емоційна байдужість, схильність уникати гострих емоційних переживань, стереотипізація емоційних реакцій. З часом ця деформація може перейти зі сфери професійної взаємодії у сферу внутрішньосімейну та міжособистісну.

Виникнення емоційного вигорання є наслідком впливу великої кількості чинників – соціальних, економічних, психологічних. Кожен з них окремо може впливати на появу та розвиток симптомів. Існує разом з тим зв'язок між цими факторами, а також внутрішня взаємозалежність, що і визначає те, наскільки даний працівник чи службовець буде схильний до деформації емоційної сфери.

Актуальність дослідження полягає в тому, що на сучасному етапі необхідно розробити програму комплексної діагностики та попередження деформацій емоційної сфери серед особового складу підрозділів спеціального призначення органів внутрішніх справ, зокрема емоційного вигорання як набутого стереотипу

професійної поведінки. Це дасть змогу попередити психологічну деформацію особистості військовослужбовця та суїциду серед особового складу. Результати проведеного дослідження нададуть можливість впровадити зміни в підготовку та супроводження діяльності цих структур, розробити програми попередження та профілактики професійної деформації та психологічної деформації.

Питанням вивчення виявленого порівняно недавно феномену «емоційного вигорання» присвячені дослідження деяких учених, а саме М.В. Андрущенко (2003), Т.В. Белової (2003), С.В. Ієвльової (2003), В.М. Косирьова (2003), О.В. Крапівіної (2003), І.Н. Моховикова (1999), В.Е. Орла (2001), М.М. Скугаревської (2002), А.Т. Шаталової (2003) та ін [8].

Частково розглядалось емоційне вигорання в контексті механізмів психологічного захисту та саморегуляції психічної діяльності в екстремальних умовах у працях К.І. Лаврової, Н.Е. Водоп'янової [2; 7]. Невисвітленими залишаються механізми взаємодії внутрішніх та зовнішніх чинників, зокрема організаційних, у виникненні синдрому «емоційного вигорання». Відсутні також дослідження впливу групового чинника на виникнення синдрому «емоційного вигорання» особового складу підрозділів спеціального призначення.

Метою роботи є розкриття особливостей емоційного вигорання та взаємозв'язку його компонентів з компонентами емоційної сфери особового складу підрозділів спеціального призначення за допомогою запропонованої моделі зображення емпіричних результатів.

Слід зазначити, що «вигорання» є інфекційним феноменом і може швидко розповсюджуватися серед співробітників. Ті з них, які схильні до «вигорання», стають циніками, негативістами і песимістами; взаємодіючи із співробітниками, які знаходяться під впливом такого ж стресу, вони можуть швидко перетворити цілий колектив на групу людей, що «вигорять». Найбільша вірогідність того, що це трапиться, існує в організаціях з високим рівнем стресу [9].

У цій праці запропоновано новий підхід в аналізі та опрацюванні емпіричних даних, що полягає у створенні своєрідної «карти», яка дає змогу простежити взаємозв'язок двох незалежних та однієї залежної змінних. Зображення залежностей за допомогою графіків з двома осями координат, де одна вісь – залежна змінна, інша вісь – незалежна, не завжди може показати зв'язок цих двох параметрів з іншими. Запропонована модель відображення результатів емпіричних досліджень дає можливість психологам ширше описувати зв'язки між різними параметрами психіки, збільшує варіанти комбінування для пошуку та розкриття внутрішніх механізмів.

Для обґрунтування методу графічного відображення було використано результати пілотажного дослідження особового складу підрозділів спеціального призначення, яке включало в себе письмове тестування та використання комп'ютерної програми. Було досліджено 52 військовослужбовці однієї з військових частин м. Львова.

Сьогодні для діагностики синдрому «емоційного вигорання» можуть використовуватися методика оцінки психічної активності, інтересу, емоційного тону, напруженості і комфортності Н.А. Курганського і Т.А. Немчина, особистісний опитувальник «Рівень невротизації та психопатизації», методика «Індекс нервово-психічного виснаження, астенії, зниженого настрою Т.А. Немчина», методика діагностики рівня емоційного вигорання В.В. Бойко тощо [7].

До батареї тестових методик було вибрано чотири: тест емоційного вигорання В.В. Бойко, методику дослідження емоційного інтелекту Холла, тест нервово-психічної спустошеності, комп'ютерну програму, спеціально розроблену для даного дослідження автором статті [1].

Процедура дослідження була такою: досліджуваному демонструються 32 фотографії із зображенням облич, кожне з яких відображає певну емоцію. Концептуальною основою методики є виокремлення базових емоцій за культурно-соціальною

теорією емоцій П. Екмана, а також теорією емоцій К. Ізарда [4; 5]. Особливості застосування даної методики було описано у статті «Особливості вивчення емоційного вигорання особового складу підрозділів спеціального призначення» [8].

З метою додаткового опрацювання отриманих емпіричних даних, а також для пошуку нових закономірностей та особливостей емоційної сфери особового складу підрозділів спеціального призначення нами був розроблений та запропонований метод графічного відображення емпіричних результатів з робочою назвою «карта».

Для опрацювання даних створюється таблиця (див. табл.). По горизонталі та по вертикалі відкладається шкала значень двох незалежних змінних, що теоретично можуть впливати на залежну. В першому аналізі ми обрали емпатію та емоційний інтелект. В комірку з відповідними координатами записуємо результат за третьою, залежною змінною. Таким чином заповнюємо усю таблицю. У порожні клітинки записуємо цифру «0». Якщо в одну комірку потрапляє результат більш ніж одного досліджуваного, ставимо середнє значення за цією коміркою.

Приклад заповнення таблиці емпіричними даними

Незалежна змінна 2, значення	Незалежна змінна 1, значення		
	1	2	3
1	зн. зал.*	зн.зал.	зн. зал.
2	зн. зал.	зн. зал.	зн. зал.
3	зн. зал.	зн. зал.	зн. зал.

* Зн. зал. – значення залежної змінної, яке записується відповідно до комірки.

На основі заповненої таблиці створюється графічне відображення, що є площиною з трьома вісями виміру. На рис. 1 представлено результат створення графічної тривимірної карти взаємозв'язку трьох змінних (двох незалежних – емпатія та

емоційний інтелект, та однієї незалежної – емоційне вигорання). Шкала значень емпатії розміщена за віссю X, шкала значень емоційного інтелекту – за віссю Y, шкала значень емоційного вигорання – за віссю Z. Для зручності ми провели відрізки, що позначають середні значення для результатів за незалежними змінними.

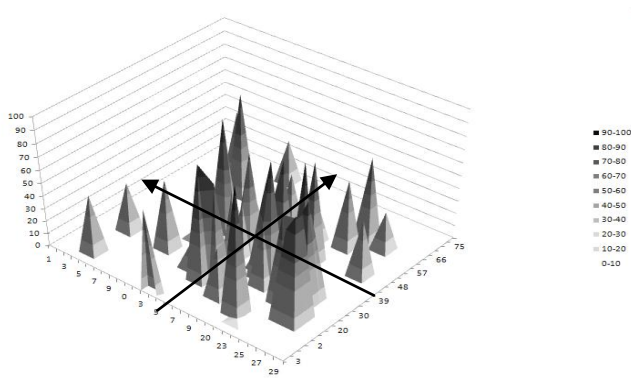

Рис. 1. Графічне зображення результатів емпіричного дослідження особливостей емоційної сфери особового складу ОВС

Запропонований підхід дає змогу розкрити та продемонструвати зв'язки між різними параметрами досліджуваних особливостей, в даному випадку між різними параметрами емоційної сфери. Зокрема, залежно від того, які результати отримав окремий досліджуваний за двома незалежними змінними, можна простежити зміну показника залежної змінної. У випадку відсутності взаємозв'язку між незалежними змінними це також буде яскраво помітно. Для зручності та з метою оптимізації дослідження доцільним є попереднє проведення кореляційного та факторного аналізу з метою визначення основних факторів та параметрів, співвідношення між якими може становити науковий інтерес для розв'язання поставлених завдань.

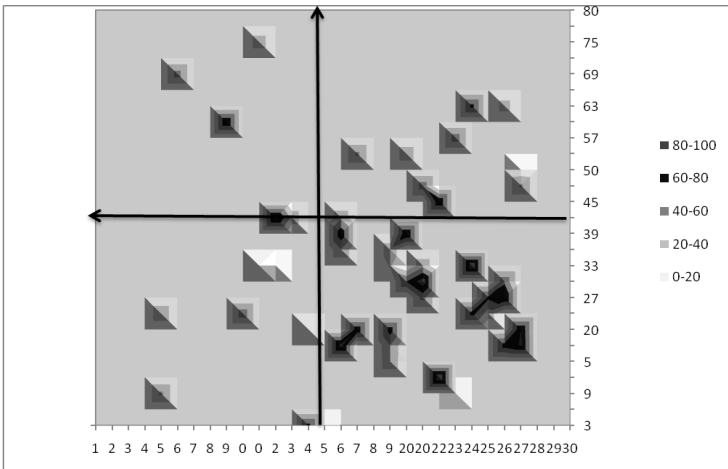

Рис. 2. Графічне зображення взаємозалежності двох незалежних (емоційний інтелект, емпатія) та залежної (емоційне вигорання) змінних

На рис. 2 продемонстровано інший спосіб зображення емпіричних даних. У даному випадку залежна шкала зображується у вигляді проекції на площину, де різниця значення передається за допомогою кольорової розмітки.

Аналогічно до попереднього випадку для зручності дослідження взаємозв'язків умовно розділяємо площину на чотири частини посередині значень за шкалами методик. Отримані графічні результати дали можливість з'ясувати нові особливості взаємозв'язку між емоційним інтелектом, емпатією та емоційним вигоранням в особового складу ПСП.

Як видно на рис. 2, найбільші значення за шкалою «Емоційне вигорання» виявлено у досліджуваних з високим рівнем емпатії та низьким рівнем емоційного інтелекту.

У попередніх роботах ми писали про те, що згідно з дослідженням зв'язку емоційного вигорання та емпатії, працівники з високим рівнем розвитку співпереживання менш схильні до даного синдрому [8].

Це положення також частково підтверджується результатами дослідження зв'язку між рівнем нервово-психічного виснаження, емпатії та емоційного вигорання. На рис. 3 зображено співвідношення цих шкал. Досліджувані з високим рівнем нервово-психічного виснаження характеризуються високим рівнем емоційного вигорання. Серед досліджуваних з низьким рівнем нервово-психічного виснаження відсутні високі показники емоційного вигорання, а також переважають середні значення за шкалою емпатії. Найбільші показники за синдромом емоційного вигорання виявлено у досліджуваних з високим рівнем емпатії та високим рівнем нервово-психічного виснаження.

Однак проведене з особовим складом ПСП дослідження заперечило це твердження. Військовослужбовці з високим рівнем емпатії більше схильні до емоційного вигорання, ніж їх колеги з низькими та середніми значеннями за цим параметром.

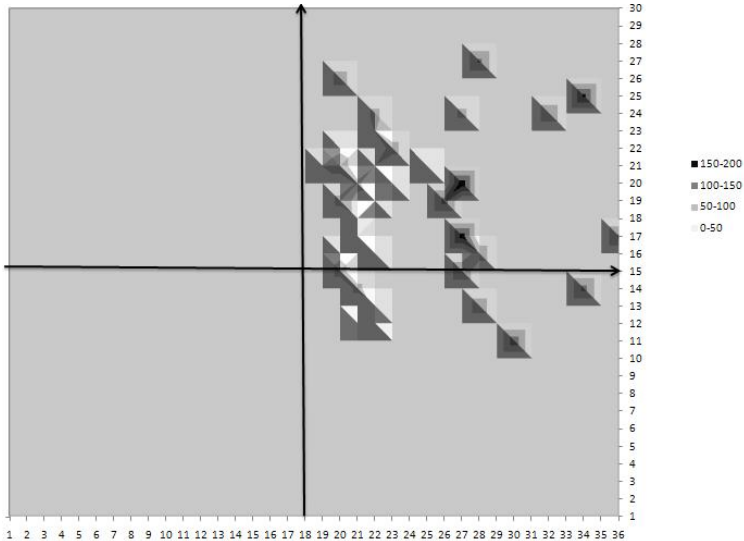

Рис. 3. Графічне зображення взаємозалежності двох незалежних (нервово-психічне виснаження, емпатія) та залежної (емоційне вигорання) змінних

Таким чином, можна стверджувати, що лише один високий показник емпатії ще не обов'язково вказує на ризик розвитку емоційного вигорання, як можна було припустити за результатами кореляційного аналізу емпіричних даних. Поряд з цим зв'язком, як ми бачимо, існує зв'язок з емоційним інтелектом. Тобто досліджувані з високою емпатійністю та високим емоційним інтелектом не характеризуються переважанням високих показників емоційного вигорання, як це видно на малюнку. Таку закономірність можна пояснити тим, що високо розвинений емоційний інтелект забезпечує свого роду контроль над проявами емпатії, регулює міру вияву та віддачі емоцій. Високий показник за цим параметром допомагає військовослужбовцю вірно тлумачити емоційний стан людей, з якими йому доводиться мати справу, і правильно застосовувати свої емпатійні здібності.

Військовослужбовці з високою емпатією та низьким рівнем інтелекту дійсно характеризуються високими показниками за розвитком синдрому «емоційного вигорання». Відсутність навиків та розуміння емоційної сфери інших людей та власної веде до надмірного перевантаження чужими переживаннями та проблемами, що зрештою призводить до виникнення небажання надалі співчувати, допомагати, у тому числі колегам.

Реагування без відчуттів і емоцій є найбільш яскравим симптомом «емоційного вигорання». Воно свідчить про професійну деформацію особи і завдає шкоди суб'єктові спілкування, який зазвичай переживає проявлену до нього байдужість і може бути цим глибоко травмований.

Емоційний інтелект відіграє важливу роль у регуляції емоційних та функціональних станів військовослужбовця, що підтверджують проведені емпіричні дослідження. Зокрема, велику кількість обернених кореляційних зв'язків виявлено за шкалою «Контроль власних емоцій»: незадоволеність собою (-0,49), тривожність та депресія (-0,46), сумарний показник за фазою напруження (-0,46), неадекватне вибіркове емоційне реагування (-0,41), редукція професійних обов'язків (-0,36), сумар-

ний показник резистенції (-0,46), емоційний дефіцит (0,36), а також в цілому емоційне вигорання (-0,47). З наведених зв'язків бачимо, що контроль власних емоцій є важливим чинником, що супроводжує низькі показники за багатьма симптомами емоційного вигорання. Вміння контролювати емоції є очевидно важливим навиком при роботі в екстремальних умовах.

Таким чином, на основі результатів застосування графічного методу зображення взаємозв'язків окремих факторів емоційної сфери виявлено, що емпатія та емоційний інтелект особового складу тісно пов'язані з емоційним вигоранням. Високий рівень емоційного інтелекту становить бар'єр, що перешкоджає виникненню нервово-психічного виснаження, та як наслідок – емоційному вигоранню. Досліджувані з високим рівнем емоційного вигорання характеризуються високим рівнем розвитку емпатії, що поєднуються з низьким рівнем емоційного інтелекту та високими параметрами нервово-психічного виснаження.

Перспективи дослідження можуть бути зосереджені навколо визначення соціальних та організаційних чинників, що впливають на виникнення та поглиблення синдрому «емоційного вигорання», а також аналізу зв'язків між ними. Важливим є розроблення програми щодо попередження «вигорання» та напруження адекватних механізмів психічного захисту серед особового складу підрозділів спеціального призначення, для яких характерні високі показники емпатійності. Значну методичну користь принесе створення автоматизованих програм побудови «карт», що дасть можливість науковцям в короткий термін переглянути та дослідити велику кількість взаємозалежних змінних, а також виявити нові, раніше непомітні закономірності та механізми психіки.

1. Психологічне супроводження оперативно-розшукової діяльності в органах внутрішніх справ: навч. посібник / [В.І. Барко, Ю.Б. Ірхін, Т.Р. Морозова, Д.Й. Никифорчук, С.І. Ніколюк]. – К.: КНТ, 2007. – 96 с.

2. Бойко В.В. Психоенергетика / В.В. Бойко. – СПб.: Питер, 2008. – 416 с.
3. Водопьянова Н.Е. Синдром выгорания: диагностика и профилактика / Н.Е. Водопьянова, Е.С. Старченкова. – СПб.: Питер, 2005. – 336 с.
4. Экман Пол. Психология лжи / Пол Экман. – СПб.: Питер, 2007. – 272 с. – Серия: Мастера психологии.
5. Изард К. Психология эмоций / К. Изард. – СПб.: Питер, 2009. – 464 с. – Серия: Мастера психологии.
6. Корольчук М.С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / М.С. Корольчук, В.М. Крайнюк. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 580 с.
7. Лаврова К. Синдром выгорания: профилактика и управление: пособие для сотрудников, работающих в программах снижения вреда / К. Лаврова, А. Левин. – Сеть снижения вреда Центральной и Восточной Европы, 2006. – 86 с.
8. Макота Т.В. Особливості вивчення емоційного вигорання особового складу підрозділів спеціального призначення органів внутрішніх справ / Т.В. Макота // Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна. – 2010. – № 1. – С. 125–132.
9. Смирнов В.Н. Психология управления персоналом в экстремальных условиях: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.Н. Смирнов. – М.: Академия, 2007. – 256 с.
10. Фрост П.Дж. Преодоление токсических эмоций. Как сойти с пути Танатоса / П.Дж. Фрост; пер. с англ. А.В. Козуляева. – М.: Вершина, 2008. – 298 с.

Макота Т.В. Особенности исследования эмоциональной сферы личного состава подразделений особого назначения органов внутренних дел.

В статье проанализированы результаты и особенности исследования эмоциональной сферы личного состава подразделений специального назначения. Обнаружена связь эмоционального выгорания с разными параметрами эмоциональной сферы военнослужащего. Предложена графическая модель отображения связей зависимых и независимых переменных.

Ключевые слова: *эмоциональное выгорание, деперсонализация, редукция профессиональных обязанностей, психологические особенно-*

сти деятельности в специальных подразделениях органов внутренних дел, эмоциональный интеллект, эмпатия.

Makota T.V. Features of study of the emotional burning down of personnel of subdivisions of the special setting.

The results and peculiarities of the investigation of the emotional sphere of servicemen of internal affairs bodies, the place and role of the syndrome «emotional combustion» in this system are analyzed in the article. The relation of emotional combustion with different characteristics of the emotional sphere of servicemen is revealed. The graphic model of relations between independent and dependent variables is suggested.

Key words: *emotional combustion, depersonalization, reduction of professional duties, psychological peculiarities of the activity of special-purpose subdivisions, emotional intellect, empathy.*

УДК 159.922.4:316

А.С. Токарська

**ПРОЯВИ ПОВЕДІНКОВИХ ІМПЕРАТИВІВ
У ПРАВОВІЙ КОМУНІКАЦІЇ**

У статті проаналізовані прояви поведінкових імперативів та можливих професійних корелятивів, що репрезентують правову комунікацію, з урахуванням психологічних та психолінгвістичних модусів правового дискурсу.

Ключові слова: *правовий дискурс, поведінкові імперативи, психологічні функції комунікації, психологічна діяльність, поведінкові корелятиви, свідоме та несвідоме у комунікації, теорія поля.*

Один із видатних польських учених на рубежі XIX–XX ст. Леон Петражицький зробив відчутний внесок у розвиток теорії психосоціальної природи права і його соціальних функцій, що й на сьогодні актуалізує інноваційний потенціал для міждисциплінарних досліджень та переконує у потужності ідей, які